

AANTEEKENINGEN

OVER

DE LANDEN VAN HET STROOMGEBIED DER KAPOEAS.

VAN

Mr. D. W. C. Baron VAN LIJNDEN,

Resident van Timor,

EN

J. GROLL,

Luitenant ter zee 1ste klasse.

In Junij en Julij laatstleden deed ik eene reis, de *Kapocas* (Westerafdeeling van *Borneo*) op, tot onderzoek van eenige steenkolenlagen, die gevonden waren in het rijkje *Blitang*. Na mijne terugkomst werd ik door de direktie der Natuurkundige Vereeniging in *Nederlandsch Indië* uitgenoodigd, een verslag van die reis in haar Tijdschrift te plaatsen, of de aanteekeningen van den heer VAN LIJNDEN betreffende de landen, welke de *Kapocas* doorloopt, uit te geven, aangevuld met hetgeen ik daar zou kunnen bijvoegen. Ik was reeds met die aanteekeningen bekend en wist dus, dat het mij niet mogelijk zou zijn, eene algemeene beschrijving te geven, die daaraan gelijk zou staan en dat, al waagde ik het, mijne eigene opmerkingen te geven, die in zoo vele punten met dat stuk zouden overeenkomen, dat ik den schijn van nageschreven te hebben niet zou kunnen vermijden. Ik besloot daarom tot de uitgave van het werk

van den heer VAN LIJNDEN, met weglating van een gedeelte, dat voor den lezer minder belangrijk is, en met bijvoeging van al wat sedert veranderd is of mij anders voorkwam en met alle uitbreiding, die ik er aan kon geven.

Bij het lezen van mijne toevoegsels (de noten op het stuk van den heer VAN LIJNDEN) zij men indachtig, dat die door geen natuurkundige geschreven zijn en dat die reis door mij geheel onverwachts en niet voorbereid is moeten ondernomen worden: het laatste toch mag niet overbodig geacht worden, wanneer men naar een land gaat, waar slechts weinig Europeanen geweest zijn en dat zoo weinig bekend is. Zij toch, die met een wetenschappelijk doel het binnenland bezocht hebben, zijn zoo ver ik weet, alleen de majoor G. MULLER, de kolonel DE HENRICI, de luitenant VON KESSEL, Dr. SCHWANER en de heer VAN LIJNDEN.

De majoor MULLER voer in 1824 tweemaal de *Kapoeas* op, met het doel om dwars door *Borneo* naar *Koetei* te gaan; hij keerde echter terug, zonder dat plan volvoerd te hebben. De tweede maal drong hij door tot de *Soengei Atong*, (ongeveer $113\frac{1}{4}^{\circ}$ o. l.), waar rotsen de vaart bemoeijelijkten. Later trachtte hij dezelfde reis te doen omgekeerd van *Koetei* uitgaande, doch werd onderweg, volgens berigten door VON KESSEL gegeven, bij de rivier *Boengha*, een tak van de *Kapoeas*, vermoord. Dit schijnt alles te wezen wat men van de beide reizen van MULLER weet.

DE HENRICI ondernam in 1830 of 1831 eene reis naar de binnenlanden van *Pontianak*. Velen daar herinneren zich nog den onvermoeiden verzamelaar van alles wat het land uit de drie rijken der natuur oplevert. Ongelukkig zijn die verzameling en het verslag van zijne reizen voor ons verloren; de eerste door het vergaan van het schip waarin zij geladen was, in 1832, dicht bij *Borneo's* westkust, het laatste door zijnen kort daarop gevolgden dood.

De heer VON KESSEL was belast met de opname van het stroomgebied der *Kapoeas*. Hij heeft daartoe het land, meer dan eenig ander, moeten doorkruisen en van hem zou dus

de naauwkeurigste of ten minste de uitgebreidste beschrijving verwacht mogen worden. Hij is aan de *Boven-Kapoeas* nog algemeen bij naam bekend en wordt daar geroemd, als een ijverig werkman, die geene gelegenheid liet voorbijgaan om zich te onderrigten. Echter is er niets van hem in het licht verschenen dan de statistieke opgaven, voorkomende in het Indisch archief IIde Deel 1^{en} jaargang.

De heer VAN LUNDEN bezocht in 1847, op last van het gouvernement, het stroomgebied van de *Kapoeas*. Hij zette zijne reis voort tot *Ambaloh* of *Malo*, de laatste plaats waar gezeten Dajah's gevestigd zijn, en gaf na zijne terugkomst in deze aantekeningen eene naauwkeurige geographische beschrijving van die streken.

Dr. SCHWANER kwam op zijne reis van *Bandjermasin* naar *Pontianak* dit stroomgebied binnen langs de *Serawei*, een' tak van de *Boven-Melawi* en zakte laatstgenoemde rivier tot *Sintang* en verder de *Kapoeas* af. Zoo ik vernomen heb, was bij zijnen dood het verslag van deze reis nog niet gereed en het is te vreezen, dat wij daardoor grootendeels, misschien geheel, onbekend zullen blijven met de ontdekkingen van dezen natuuronderzoeker.

Er is dus nog niets gepubliceerd van deze streken dan de gezegde statistieke opgaven en eene korte beschrijving van den heer E. FRANCIS, die in 1832 als gouvernements kommissaris ter Westkust geweest is; de aantekeningen van den heer VAN LUNDEN, zullen daarom ieder, die belang in het tegenwoordig zoo veel besproken *Borneo* stelt, zeker hoogst welkom zijn.

J. GROLL.

I. Gesteldheid van het land.

§ 1. *Ligging en grenzen.* Het gedeelte der afdeeling *Pontianak*, dat door de *Kapoeas* en hare takken besproeid wordt, is door den evenaar in de lengte doorsneden en strekt zich ongeveer van $1^{\circ}20'$ n. br. tot $0^{\circ}55'$ z. br. uit (gererekend van de bergen van *Batang Loepar* tot de bovenlanden van de *Melawi* en de zuidelijke grens van *Koeboe*).

Ten noorden grenst het aan *Sambas* en het grondgebied van *Broenai*, ten zuiden aan de *Bandjersche* bovenlanden, aan *Matan* en *Simpang*. In het oosten wordt zijne omvang bepaald door de onbekende bovenlanden van *Koetei* en de waterscheiding tusschen die rivier en de *Kapoeas*; in het westen door *Mampawa* en de zee (van $109^{\circ} 10'$ tot $114^{\circ} 13'$ l. o. G. nagenoeg).

De eenige geographisch juist bepaalde punten zijn *Pontianak* (vlaggestok) $0^{\circ} 1' 0''$ z. br. en $109^{\circ} 22' 30''$ l. o. G. en *Soekoelanting* $0^{\circ} 19' 26''$ z. br. en $109^{\circ} 36' 37''$ l. o. G., door den kommanderenden officier van Z. M. schooner *Aruba*, den luit. ter zee J. C. BERGHUIS in 1847 opgenomen. Volgens het jaarboekje ligt de monding der *Pontianak rivier* op $0^{\circ} 2'$ n. br. en $109^{\circ} 16' 15''$ l. o. G. (1) Voorts kan men zich, wat de aan de *Kapoeas* gelegene plaatsen betreft, eenigzins verlaten op de

(1) Later zijn aan boord Z. M. stoomschip *Onrust* bepaald:

De vlaggestok te *Pontianak* $109^{\circ} 25'$ l. o. G.

Sintang $111^{\circ} 32' 30''$ l. o. G. (elf observatiën)

Skadow $110^{\circ} 57' 40''$ l. o. G.

Sangouw $110^{\circ} 40' 37''$ l. o. G.

De luit. ter zee J. BOUMAN bevond, in 1823, voor de breedte van *Sintang* $0^{\circ} 23'$ n.

kaart van V. DERFELDEN VON HINDERSTEIN, die echter voor de zijtakken zeer slecht en volkomen onbruikbaar is. (2)

§ 2. *Uitgestrektheid.* Bij de onbepaaldheid der grenzen en de onvolkomenheid der tot hiertoe gedane opnamen is het ondoenlijk, de uitgestrektheid en den omvang der landen, behorende tot het *Stroomgebied der Kapoeas*, zelfs bij benadering, op te geven. Om zich eenig denkbeeld van de afstanden langs de rivier te vormen, neme men aan, dat *Pontianak*, *Sangouw*, *Sintang* en *Boenoet*, met berekening alleen van de groote krommingen, 84, 55 en 73 paal van elkander af zijn en dat genoemde plaatsen ongeveer op gelijken afstand liggen als *Rotterdam*, *Wezel*, *Keulen* en *Bingen*. (3)

(2) Behalve deze kaart zijn mij nog bekend:

1° De opname van den luitenant VON KESSEL.

2° Die van den heer VON GAFFRON.

3° De algemeene kaart van *Borneo* van VAN DER VELDE.

4° id. id. id. van den luitenant ter zee Baron MELVILL VAN CARNBÉE.

De beide laatsten gelijken veel op elkander en schijnen, voor dit gedeelte, van de eerste met eenige veranderingen, overgenomen; zij zijn veel beter en uitvoeriger dan die van V. DERFELDEN VON HINDERSTEIN.

De tweede is eene opname van het zuidwestelijk gedeelte van *Borneo* en eene schets van den verder afgelegden weg, langs de *Melawi* en de *Kapoeas* af, naar *Pontianak*. Van dit gedeelte komt er dus alleen de *Kapoeas* tot *Sintang* en de *Melawi* tot *Moeara Pinoh* op voor. Het is niets meer dan eene vlugtige schets.

De eerste is eene kaart van het geheele stroomgebied van de *Kapoeas* en van het rijk *Sambas*. Ik heb veel hooren klagen over de onnauwkeurigheid van de gedeelten die nader opgenomen zijn, en dit geeft een slecht denkbeeld van het overige. Ik zelf heb in het weinige, dat ik kon nagaan, ook verscheidene fouten gezien. Echter is zij uitmuntend geschikt om in algemeene trekken het karakter van het land te leeren kennen en zou zij, indien er eenige punten goed bepaald werden, voor het tegenwoordige, ten minste wat de binnenlanden betreft, voldoende zijn. Het oostergedeelte van *Ambaloh* of misschien van *Soengei Madei* tot den oorsprong der *Kapoeas* is niet opgenomen, doch uit berigten geschetst.

(3) De afstanden tusschen de hier genoemde plaatsen zijn, gemeten op de kaart van VON KESSEL, 34,25 en 37 geogr. mijlen.

§ 3. *Gesteldheid van het terrein. Bergen.* De landstreek ter weerszijde van de *Kapoeas* verheft zich langzaam oostwaarts, doch deze rijzing is gering en *Boenoet* is waarschijnlijk, den afstand in aanmerking genomen, slechts weinig boven de oppervlakte der zee verheven (4). *Pontianak* en *Koeboe* staan met het hoogste water voor een groot gedeelte onder. Hooger op, tot *Sintang*, is het terrein heuvelachtig. Boven *Sintang* wordt het vlakker en in vergelijking met het bed der *Kapoeas* ook lager, zoodat de landen van *Soehaid*, *Salimbouw*, *Piassa* en *Djonkong* jaarlijks wijd en zijd in den omtrek overstroomd worden. Boven *Boenoet* krijgt men weder hooger en heuvelachtig land. De Inlanders noemen deze onbeduidende heuveltoppen *monggo* en al wat hooger is *boekit*, hetgeen bij hen berg beteekent. Bergen, zooals men gewoon is ze elders in den archipel te zien, treft men hier niet aan.

De hoogste toppen verheffen zich waarschijnlijk niet boven de 1500 à 2000 voet. Uitzonderingen maken de *Tiangkandang*, *Koedjouw* en eenige weinige anderen, welke wat hooger zijn (5). Zij vormen nergens aanééngeschakelde ketens. Soms zijn zij het korte ruggen, maar gewoonlijk rijzen zij als hooge eilanden, meest kegelvormig, uit de vlakte op (6). Naar gebergten met dalen en hooglanden zou men te vergeefs zoeken.

De aanmerkelijkste hoogten zijn :

In *Landak* : de bergruggen van *Raja* en *Setangkil* en ver-

(4) De barometer-waarnemingen gaven mij geen zichtbaar verschil in hoogte. De weinige stroom bij droogte en het plotselinge wassen van het water, bij de geringste regenbui, bewijzen bovendien, dat de *Kapoeas* tot aan zijnen oorsprong bijna zonder verval is en dus geheel door laag land stroomt.

(5) De heer VON KESSEL geeft op voor den *Tiangkandang* 5000, voor den *Bloengei* 4000 voet. Ik heb door hoekmeting slechts 2410 en 2600 vt. verkregen, daarbij de ligging op de kaart van VON KESSEL als goed aannemende. Den *Goenoeng Klam* heb ik 3190 vt. hoog bevonden.

(6) Ik heb slechts weinige kegelvormige toppen gezien; meestal zijn de hooge heuvels bolrond met zijden, die zacht hellend afloopen, of wel bijna vertikaal 100, ja 1000 voet opgaan.

scheidene lagere geïsoleerde toppen. De bovenlanden van *Landak* en *Sangouw* zijn waarschijnlijk het hoogste land op de *Westkust*.

In *Tajan*: de *Tiangkandang*, op de grens van *Landak*.

In *Meliouw*: de *Bloengei*.

In *Sangouw*: de *Soenjang* bij *Soengkoeng* en bezuiden dezen eenige toppen, welke de grens van *Landak* uitmaken;

de *Panarissei*, over welchen de scheiding van *Sarawak* loopt;

de *Rewoean*, welke *Sangouw* van *Sadoeng* scheidt en nage-
noeg in ééne lijn o. en w. met den *Senjang* en den *Bentoe-
ang* ligt, makende de laatstgenoemde de grens uit tusschen
Sangouw en *Landak*;

de *Besie* op de grens van *Blitang*; en bezuiden de *Ka-
poeas*, de dubbele bergrug *Biang*, welke bij de uitwatering
van het riviertje van denzelfden naam tot aan de *Kapoeas*
daalt.

In *Sekadouw*: de *Mahm*, de grens van *Mattan*;

In *Sepouw*: de *Koedjouw* en *Sabrang*.

In *Sintang*: de *Boekit Klam* en verscheidene anderen.

In *Silat*: eene lange heuvelrei aan den linkeroever der *Ka-
poeas* bij *Poenai*, en hooger op verscheidene onbeduidende geheel
op zich zelve staande toppen en heuvelrijen, welke geene ver-
dere vermelding behoeven.

Bij *Djonkong* is een dubbele door eenen zadelrug verbonden
berg, *Sindara* genaamd, merkwaardiger door zijne gedaante
dan door de hoogte, welke waarschijnlijk minder bedraagt dan
die van een' der bovengenoemden. De *Madei*, 3 à 4 dagen
boven *Boenoet*, moet vrij hoog zijn. Uit dezen ontspringt de
rivier van denzelfden naam.

Aan de n. grens van het dal der *Kapoeas* heeft, zoo als reeds
gezegd is, de aanmerkelijkste verheffing van den bodem plaats
naar de zijde van *Landak* en *Sangouw*. In *Sintang* is zij veel
geringer en verder oostelijk bespeurt men ze bijna in het ge-
heel niet. Het lage land in de omstreken van *Soehaid* en *Sa-
limbouw* strekt zich noordwaarts bijna waterpas uit tot het aan
den voet van den *Pahan* en *Batang Loepar* stuit.

Aan de z. grens heeft men nog minder eene doorlopende aanhooving van het terrein. Tusschen het lage deltaland der *Kapoeas* aan de *Westkust* en het wijde dal van de *Melawi* vindt men de eenigste aaneenschakeling van hoogten, welke de grens uitmaken van *Meliouw* en *Sekadowo*. De *Sepontjak* en *Mahm* behooren tot de hoogste toppen. Verder op zijn geene belangrijke verhevenheden, waarschijnlijk ook niet tusschen de *Melawi* of *Madei* en de *Kahajan*, de kleine *Dajah* en *Barito* in het *Bandjersche*.

§ 4. *Rivieren en meren*. Met rivieren is het land in alle rigtingen doorsneden, waardoor de gemeenschap ongemeen bevorderd en het transport binnen's lands gemakkelijker gemaakt wordt dan welligt in eenig ander land van den archipel.

De voornaamste rivier is de *Kapoeas*, welker bronnen (7) tot nog toe onbekend zijn, doch die beoosten den 113° o. l. ontspringt en drie of vier dagen boven *Boenoet* voor groote praauwen bevaarbaar wordt. Van *Boenoet* tot *Sintang* gaat er weinig stroom; de rivier vult bij *Salimbouw* en *Soehaid* de *Dennau Loewar* en *Seriang*, overstroomt in den regentijd de omliggende landen en heeft bij *Sintang* eene breedte van 1072 voet (8). Van *Sintang* benedenwaarts is de stroom sterker. Op *Tajan* wordt reeds geregeld eb en vloed waargenomen en in het drooge jaargetijde kan men ze, naar men verzekert, zelfs te *Sangouw* bespeuren. Vooral boven *Sintang* maakt de *Kapoeas* talrijker bogten en krommingen, welke gedeeltelijk door kana-

---

(7) Volgens onderscheidene opgaven ontspringt de *Kapoeas* bij eenen lagen heuvel, *Boekit Lassan Toela* genaamd. Bij dezen zelfden heuvel zouden nog de oorsprongen van drie andere rivieren liggen, de *Koetei*, welke om de oost gaat, de *Kajan* of *Kahajan*, die zich later met de *Melawi* vereenigt en de *Janajang*, meer benedenwaarts *Belouw* genaamd.

(8) Dezelfde breedte vond ik voor de *Kapoeas* boven de *Melawi*, doch van de plaats van het fort gemeten, is de afstand naar de overzijde der *Kapoeas* 556 el of 1770 vt. en naar de overzijde der *Melawi* 762 el of 2420 vt. De breedte dezer rivieren, op eenigen afstand van de vereeniging, zal naauwkeijks $\frac{2}{3}$ van deze afstanden zijn.

len of zoogenaamde *bintas* kunnen vermeden worden. De voornaamsten zijn de volgende, welke allen boven *Salimbouw* gelegen zijn :

De batang *Poetoes*.
 „ bintas *Niboeng*.
 „ „ *Bawak*.
 „ „ *Kajan*.
 „ „ *Serei*.

Slaat men geen acht op deze bogten dan vindt men, dat de *Kapoeas* van *Boenoet* tot *Sintang* eene z. w. rigting volgt, dat zij verder tot *Sangouw* van o. tot w. nagenoeg onder den evenaar voortkronkelt, vervolgens tot *Meliouw* weder z. w. waarts stroomt en zich dan in eens n. w. waarts wendende, haren loop in eene westelijke rigting vervolgt en het eiland *Tajan* vormt. Zich kort daarop weder naar het z. en z. z. w. keerende, splitst de rivier zich in twee armen, welke zich drie-maal vereëigende, drie eilanden vormen: *Poeloe Separo*, *Djamboe* en *Limboeng*, van welke het laatste het grootste is. Op de hoogte van *Poeloe Djamboe* zendt de *Kapoeas* eenen tak uit, welke de *Simpang Dawah* en lager de *Simpang Lidah* genaamd wordt. Deze stort zich door de *Kwalla Majah* en *Koembang (Simpang)* in zee. De *Simpang Lidah* heeft eenen tak, welke zijne uitwatering meer noordelijk heeft en de *Mendouw* genaamd wordt.

Een tweede arm van de *Kapoeas*, de *Terentang*, scheidt zich van den hoofdtak bij *Poeloe Binga* en heeft hare uitwatering door de *Kwalla Koeboe*. Iets lager, bij *Soekoelanting*, heeft men den laatsten zijtak, de *Poengoer*, welke bij *Tandjong Saleh* in zee valt. De *Poengoer* blijft de rigting van de *Kapoeas* volgen en heeft de grootste breedte; men zou haar dus voor de eigenlijke *Kapoeas* kunnen houden; intusschen wordt deze naam gegeven aan den tak, welke van *Soekoelanting* n. w. op langs *Pontianak* stroomt en daar de *Landak* opneemt. Deze is vóór het etablissement 1200 vt. breed. De uitwatering, thans *Kwalla Pontianak* en voor de stichting dier plaats *Kwalla Lawei* of de 25 monden, is tusschen *Ajer Itam* en *Soengei Itch*. Een zijtak

van de *Poengoer*, de *Ollah besar*, stort zich bezuiden eerstgenoemde rivier door de *Kwalla Membawang* in zee. Alle takken van de *Kapoeas* hebben eene bank bij de uitwatering. Bij laag water staat aan de *Kwalla Pontianak* 3 voet.

„ *Koeboe* 3 voet.

„ *Majah* 7 voet.

„ *Koembang* 3 voet.

Bestond dit bezwaar niet, zoo zouden de grootste schepen tot *Pontianak* en hooger op kunnen komen (9).

In natte jaren is de *Kapoeas* bijna gedurende het gansche jaar voor bandongs, van 4 à 5 vt. diepgang, bevaarbaar.

Bij groote droogte kunnen die vaartuigen gedurende de maanden April, Mei, Junij en Julij niet veel hooger komen dan *Tajan*. In den regentijd zwelt de rivier geweldig aan; op *Sintang* bedraagt het verschil tusschen het hoogste en laagste water minstens 30 voet en hooger op nog meer.

De Inlanders heeten het wassen van het water door den regen: *pasang deri oeloe* en den vloed: *pasang deri lawut*.

Onder de voornaamste kleinere rivieren, meest allen takken van de *Kapoeas*, komen de volgende het meest, in aanmerking:

1^e. Aan den regteroever der groote rivier, van w. naar o.,

In *Landak*:

de *Landak-rivier*, welke eene halve dagreize boven de hoofdplaats *Ngabang*, bij kampong *Moengo* ontstaat door de vereeniging van de *Batang-Oeloe* en de *Bentjoekel*. De *Landak-rivier* is van hare uitwatering bij *Pontianak* tot aan de hoofd-

---

(9) Bij *Poeloe Djamboe* meette ik de doorsneden van de *Soengei Simpang Dawah* en *Kapoeas* beiden even beneden de scheiding en zoodanig, dat al het van boven af stroomende water deze doorsneden passeren moet. De eerste heeft eene breedte van 774 el, de gemiddelde diepte van 3 el en dus eene doorsnede van 2232 vierk. ellen; de tweede is 436 el breed, gemiddeld 12,2 el diep en in doorsnede 5321 vierk. el. Het was een gemiddelde waterstand en daarbij had in deze takken het water eene snelheid van 30 en 62 el in de minuut, hetgeen eenen gemiddelden waterafloop van 66960 kub. el voor de *Simpang Duwah* en 329344 voor de *Kapoeas* of 396304 voor het, per minuut, afstroomende water van de geheele rivier geeft.

plaats, maar ook niet verder, voor bandongs bevaarbaar.

De *Batang-oeloe* of rivier van *Djamboe*, ontspringt bij *Soengkoeng* (*Sangouw*), neemt aan haren regteroever de *Padeh*, *Beh* en vele kleinere spruiten op, doch is door haar sterk verval alleen voor sampans bevaarbaar en vol riams en zandplaten. De *Bentjoeki* ontspringt aan de grens van *Sambas* uit den berg *Toengal* en is eveneens voor sampans bevaarbaar. Meer benedenwaarts heeft men de *Senga*, *Sampas* en de *Soengei Terap* of *Sepata*, welke alle drie aan den regteroever van de *Landak* hare monding hebben. Laatstgenoemde maakt de scheiding uit met *Mandor* en is voor groote sampans en sampions bevaarbaar.

In *Tajan*:

de *Tjempedeh*. Aan den regteroever liggen van n. naar z. de meertjes *Trentang*, *Tong Remba*, het grootste, *Selatei* en *Soeba*.

De rivier van *Tajan*. Bij droogte slechts weinig verder dan *Rajang* (3 uur oproeijens) voor prauwen van eenige grootte bevaarbaar. Door de menigvuldige bogten en omgevallen boomstammen wordt de vaart bemoeijelijk. De volgende zijtakken van n. naar z., worden door *Dajah's* bewoond:

Regteroever.	Linkeroever.
<i>Boenan.</i>	„
<i>Prengoewan.</i>	„
„	<i>Batang Sengarit.</i>
„	„ <i>Sabal.</i>
„	<i>Taba.</i>
<i>Kenalas.</i>	„
<i>Batang Tarang</i>	„
<i>Rajang.</i>	„
<i>Entangis.</i>	„
<i>Tebang.</i>	„
„	<i>Bekat.</i>

In *Sangouw*:

de *Sekjam*, ontspringt tusschen *Landak* en *Sarawak*, op de grens van *Sambas* uit den berg *Mioet* en doorloopt geheel *San-*

gouw tot aan de *Kapoeas*, waar zij hare uitwatering heeft bij de hoofdplaats. Van alle takken van de *Kapoeas* heeft deze het grootste verval. In de westmoesson is zij voor praauwen van 4 à 5 kojangs tot *Gallei* (*Moeara Bedoewei*) bevaarbaar, verder op tot *Paus* nog voor praauwen van één kojang en boven *Paus* kunnen alleen kleine sampans van 1/2 kojang gebruikt worden. Tusschen *Gallei* en *Paus* zijn vele droogten (mabokh), steenblokken en banken of platen van keisteenen, ook enkele riams, maar van weinig beteekenis. Met rijst geladene praauwen van *Paus* worden door den stroom soms tegen de steenen aangeslagen, zoodat zij omkantelen. Drijf hout en geheele bamboehalmen, welke door den stroom van den oever weggerukt zijn en zich aan de krommingen van de rivier vastzetten, belemmeren ook de vaart.

Voornaamste zijtakken van n. naar z.

Regteroever.	Linkeroever
<i>Bedoewei</i> bij <i>Gallei</i> .	„
<i>Illei</i> .	„
„	<i>Si Babei</i> .
„	<i>Jomongko</i>
„	<i>Tjinta</i> .
„	<i>Soengei Sida</i> .
<i>Meroewi</i> .	„
„	<i>Kamajan</i> .
„	<i>Ribouw</i> .
„	<i>Kinsam</i> .
„	<i>Boenti</i> .
<i>Majouw</i> .	„
„	<i>Sadoewa</i> (met zwart water).
„	<i>Mongkiang</i> of <i>Merengkiang</i> ;

deze, de voornaamste, ontspringt aan de grens van *Sekadouw* en *Blitang* en heeft ook zwart water. In de *Bangkatat*, een tak van de *Merengkiang*, zeggen de Inlanders dat warme zwavelbronnen zijn.

De *Kadoekoel*, alleen als grens tusschen *Sangouw* en *Sekadouw* belangrijk.

In *Sekadouw*:

de *Soengei Ajah*, ontspringt op de grens van *Sangouw*; een klein riviertje;

de *Benawas* beoosten de *Soengei Ajah*, als transportweg onbeduidend, maar de zetel van eenen vrij talrijken stam *Dajah's*.

In *Blitang*:

de *Blitang*, voor vrij groote prauwen bevaarbaar. Haar oorsprong is nabij dien van de *Mongkiang* en heeft, even als deze, zwart water. In een' tak van de *Blitang*, drie dagen van de hoofdplaats, links opvarende, heeft men warme zwavelbronnen. De voornaamste zijtak is de *Moewallang* (10).

In *Sintang*:

de *Katoengouw* heeft haren oorsprong op de grens van het Broenaisch grondgebied, niet ver van de *Sadoeng* en *Batang Loepar*, bestroomt het geheele benoorden de *Kapoeas* gelegen gedeelte van *Sintang* en valt, circa 1½ dag roeiens boven die plaats, in de *Kapoeas*. De *Katoengouw* heeft veel minder verval dan de *Sekajam*, is breeder, dieper, zonder droogten, in den regentijd 8 à 9 dagen op voor vrij groote prauwen bevaarbaar; het is een der meest belangrijke takken van de *Kapoeas* en heeft zwart water. Bij hoogen waterstand staan de oevers 2 of 3 en meer voeten onder water en is de rivier, even als de *Blitang*, alleen door het hoog geboomte aan den kant kenbaar. De voornaamste zijtakken van z. naar n. zijn de *Sendoewa*, *Meraka*, *Kembach*, *Engkoejoeng*, *Taboeng*, allen aan den regteroever. Die, welke meer noordelijk liggen, zooals de *Sekalouw* en vele anderen zijn door mij niet bezocht en omtrent deze zijn geene duidelijke narigten bekomen.

In *Soehaid*:

de *Tawang* (met zwart water) een korte maar breede, diepe stroom, met veelvuldige takken, waaronder de *Batang Kendel-*

---

(10) De eenigè noemenswaardige zijtak van de *Blitang* heet *Djongkit*. *Moewallang* is de naam van eenen *Dajah's*chen stam.

lang, welke de *Danau Seriang* met de *Kapoeas* verbindt. Van de *Kapoeas* tot aan het meer *Seriang* heeft men ruim $\frac{1}{2}$ dag roeiens. Het meer *Seriang* heeft gemeenschap met een veel grooter oostelijk gelegen meer, de *Danau Loewar*, van hetwelk men door kleine takken, boven *Salimbouw* (*Batang Poetoes*) en bij *Djongkong*, weder in de *Kapoeas* kan komen. Deze meren worden van *Broenai* gescheiden door de bergen *Lempei*, *Batang Loepar* en *Pahan*. In den regentijd stroomt de *Kapoeas* er binnen en vult ze. Het zijn dan onoverzienbare plassen, 4 of 5 dagen roeiens in den omtrek. In de drooge moesson loopen zij voor een groot gedeelte droog. Het grootste eiland in de *Danau Seriang* is *Poeloe Madjang* en in de *Danau Loewar*, *Poeloe Melajoe*.

Boven *Boenoet*:

De *Ambaloh* of *Malo*, breed, vrij diep, zonder groot verval, ontspringt aan de grens van *Broenai* en heeft hare uitwatering ruim $1\frac{1}{2}$ dag roeiens boven *Boenoet*. Zij heeft vele kronkelingen, maar geene hinderpalen voor de vaart en zou, bij meerdere bevolking, van gelijk gewigt zijn als de *Katoengouw*. De oevers zijn, even als in deze laatste rivier, bij hoogen waterstand op vele plaatsen overstroomd.

De hooger gelegen zijtakken aan den regteroever van de *Kapoeas* zijn, volgens eensluitende berigten, van geen belang voor den handel en zeer onbeduidend.

2°. Aan den linkeroever van de *Kapoeas* van w. naar o. heeft men, boven de *Simpang Dawah*, welke reeds vermeld is, de volgende rivieren:

In *Meliouw*:

de *Bloengei*, *Meliouw*, *Amboewan* en *Bojan*, alle vier slechts voor sampans, niet voor bandongs, bevaarbaar.

In *Sekadouw*:

de *Sekadouw* ontspringt nabij de grens van *Mattan* en doorloopt geheel het zuidelijke gedeelte van *Sekadouw*, is voor den afvoer van produkten van belang, aan de monding breed en diep. (11)

(11) Even boven de monding ligt eene steenbank, welke de rivier in den droogen tijd bijna geheel sluit.

In *Sepouw* :

de *Sepouw*. Grootere vaartuigen kunnen de rivier niet ver opvaren. Een' halven dag oproeijens, op eenigen afstand van den oever, heeft men eene bron van roodachtig water, waaruit de Dajah's zout koken.

In *Sintang* :

De *Tamponak*, loopt nagenoeg parallel met de *Sepouw*.

De *Melawi*, ook *Simpang kanan* (regterarm) genoemd, in tegenoverstelling van de *Kapoeas* of *Simpang Kiri* (linkerarm). De Maleijers rekenen regts en links van de monding opvarende. Haar oorsprong ligt op de grens van *Bandjer*, terwijl aan gene zijde dier grens, de bronnen van de *Barito* en *Kahajan* moeten liggen. Als een bergstroom en onbevaarbaar loopt de *Melawi* eenigen tijd van het n. o. naar het z. w., wordt allengs dieper en minder onstuimig, vereenigt zich met de *Pinoh*, neemt vervolgens eene n. w. rigting aan en stort zich, na vele bogten gemaakt te hebben, bij *Sintang* in de *Kapoeas*. Bandongs kunnen de *Melawi* tot aan de monding der *Pinoh* en iets verder opkomen en op geen anderen der takken van de *Kapoeas* is de vaart zoo levendig. Eenige honderd passen beneden de *Nanga Kajan* wordt de vaart eenigzins moeilijk gemaakt door groote steenen, welke dwars in de rivier liggen (*batoe lintang*) en bij hoogwater niet te zien zijn. Droogten en vallen (riams) zijn overigens zeldzaam in de *Melawi*, maar des te menigvuldiger en gevaarlijker in de *Pinoh*, welke door kooplieden van *Sintang* veel bezocht wordt en langs welke rivier veel rijst wordt geplant, die naar *Sintang* wordt afgevoerd. De *Melawi* is bij *Sintang* meer dan half zoo breed als de *Kapoeas*, en behoudt tot voorbij de monding der *Pinoh*, eene aanmerkelijke breedte. In het droogste jaargetijde is zij, even als de *Kapoeas* en de meeste andere rivieren, op vele plaatsen bijna geheel droog. De voornaamste takken van de *Melawi*, tusschen *Sintang* en de monding der *Pinoh*, zijn, de rivier opwaarts, de *Djeta*, de *Mali* en de *Batang Kajan*, allen aan den regteroever. De laatste is de grootste en heeft de meeste uitgestrektheid in o. n. o. rigting. Bandongs

kunnen dezen opvaren. De *Batang Kajan* neemt vele kleine riviertjes op, welke meest allen door Dajah's bewoond zijn en waarvan de *Tebidah* den meesten naam heeft.

De *Lebang*, een halve dag roeiens boven *Sintang*.

De *Sembam*, alleen als grensscheiding tusschen *Sintang* en *Silat* van belang.

De *Silat* heeft haren oorsprong niet ver van de *Batang Kajan*. Zij is voor vrij groote sampans bevaarbaar en stort zich bij *Silat* in de *Kapoeas*.

De *Seberoeang*, een halve dag roeiens boven *Silat*. De Dajah's van deze rivier behooren tot *Sintang*.

De *Soehaid*, een klein riviertje dat hare uitwatering heeft bij de negorij van denzelfden naam.

De *Salimbouw*, grooter dan de voorgaande, valt bij *Salimbouw* in de *Kapoeas* (12).

De *Embouw*, heeft hare monding bij *Djongkong*.

De *Boenoet*, van meer belang dan de voorgaande. De monding is eenige honderd passen boven *Nanga Boenoet* gelegen. Een der takken, de *Mentibah*, is merkwaardig wegens eene steenkolenmijn dicht aan den oever van dat spruitje.

De *Madei* of *Mandei* heeft hare monding $2\frac{1}{2}$ dag roeiens boven *Boenoet* en $1\frac{1}{2}$ boven de uitwatering der *Malo*. Het moet eene vrij aanzienlijke rivier zijn, welke ver oostwaarts op ontspringt en bijna parallel loopt met de *Kapoeas*. Ik ben de *Kapoeas* niet tot de monding der *Madei* op geweest en heb omtrent haar geene andere berigten dan van de Inlanders.

Misschien zou ook van de *Madei* uit eene gemeenschap met de *Barito* daargesteld kunnen worden. Hooger op zijn geene rivieren meer, welke meldenswaardig zijn.

Van alle grootere rivieren in het stroomgebied van de *Kapoeas* heeft de *Sekajam* het meeste verval en is het ook deze, welke de meeste hinderpalen voor de vaart oplevert. Allen zijn

---

(12) Het riviertje, waaraan *Salimbouw* ligt, is een natuurlijk kanaal, dat bij *Djongkong* in de *Kapoeas* eindigt. Het riviertje *Salimbouw* is onbeduidend.

ze in den droogen tijd voor groote prauwen onbevaarbaar, maar treden daarentegen in de regenmoesson buiten hare oevers en overstroomden het omliggende land.

Zij vormen vele kleine zoogenaamde meertjes (*danau*), welke eigenlijk dien naam niet verdienen en niet anders zijn dan lager gelegen verdronken land. Om en bij *Sintang*, *Silat* en *Salimbouw* heeft men zeer vele van die kleine *danau*. Die, welke van meer belang zijn, zijn boven vermeld, namelijk de *Danau Seriang* en *Loewar* en de meertjes van *Tajan* aan de *Tjempedeh*.

Nergens wordt het water door dijken en dammen afgeweerd. De Dajah's zoeken de hogere, voor den rijstbouw meest geschikte plekken op en de Maleijers, die overal aan de rivieren wonen, bouwen hunne huizen op palen en bekommeren zich weinig om overstroomingen.

Velen der riviertjes, welke in de *Kapoas* of in een harer hoofdtakken vallen, hebben, zooals boven aangeteekend is, zeer donker water. In de rivier gezien heeft het eene bruine koffijkleur, maar in een glas de kleur van rijnwijn. Hetzelfde verschijnsel heeft in *Amerika* plaats. De Dajah's en Maleijers schrijven, even als de geleerden, deze kleur aan plantaardige bestanddeelen toe. In *Amerika*, zegt VON HUMBOLDT, onderscheiden zich de zwarte wateren daardoor, dat ze door geene krokodillen, maar ook door geene visschen bewoond worden. Op *Borneo* hebben zij overvloed aan beiden (13).

§ 5. *Klimaat*. De gemiddelde temperatuur in de bovenlanden zal, bij de geringe verheffing van terrein, met die van *Pontianak* weinig verschillen. Voor deze laatste plaats kan worden aangenomen 82° Fahr.; dit ten minste is het resultaat van herhaalde observatiën op eene diepte van drie voet onder den grond. De thermometer teekende op den 25sten Oktober bij eene heldere

---

(13) Verscheidene rivieren, die hier gezegd worden zwart water te hebben, hadden dat nu niet. Zoodra het echter wat gerogend had, was van velen der genoemde en andere rivieren het water zwart of donkerbruin.

lucht te <i>Sekadouw</i>	des morgens	6u. 75° Fahr.
	„ middags	12u. 85½
	„ namiddags	2u. 90
	„ avonds	8u. 78 en op den 8sten Nov.,
een' regenachtigen dag, te <i>Sintang</i>		
	des morgens	6u. 74½
	„ middags	12u. 84½
	„ namiddags	2u. 88
	„ avonds	8u. 77

De hitte was zelden ondragelijk, en de nachten waren koud. Des morgens hadden wij, vooral in November en December, veelal een' dikken nevel en bijna dagelijks regen met zware windvlagen. Gedurende de kentering hebben wij minder onweder en stormen gehad dan te *Pontianak*. De groote ongestadigheid en vochtigheid kwamen overeen met het jaargetijde (September en December (14)). De regenmoesson wordt in de bovenlanden, even als te *Pontianak*, gerekend van September tot Maart. Genoemde maanden zijn de kenteringsmaanden. In de westmoesson heerschen vele koortsen, gewoonlijk anderen-daagsche. Ik zelf en de meeste Inlanders, die mij vergezelden, kregen die op reis of na de terugkomst; zij hielden zelden lang aan. De Landaksche koortsen worden voor kwaadaardiger gehouden.

§ 6. *Natuurlijke voortbrengselen.*

A. *Delfstoffen.* — Omtrent de geologische gesteldheid van *Borneo's Westkust* ontbreekt het tot hiertoe geheel aan narigten (15).

(14) Nu, in Junij en Julij, was het weder even onbestendig. 's Morgens tot zeven uur had ik gewoonlijk een digten nevel, 's avonds zware windbuijen uit het westen gevolgd door regen. De wind was anders meestal o. tot z.o.

(15) Ik ben de rivier op geweest tot *Salimbouw* en heb weinig meer dan de oevers gezien; dit houde men bij het volgende in gedachte. De streek, welke ik doorreisde heb, is over het algemeen laag; meer bepaald is zulks *Pontianak*, *Koeboe*, de landen boven *Sintang* en aan de *Melawi*. Naar berigten van inlanders is er tot in *Koetei* geen hoog land of hoog gebergte. Het geheele land is met dicht bosch bezet, echter zijn eenige plaatsen betrekkelijk onvruchtbaar. Aan de *Melawi* zag ik eene plaats, waar alleen

Aan de oevers van de *Sekajam* ziet men groote blokken van zandsteen en, hooger op, bij *Paus* thoonschiefer. Het bed der rivier bestaat uit keisteenen, waarin kwarts de overhand heeft. Met de *Melawi* is dit ook het geval. In de overige rivieren was

---

struikgewas groeit; deze gaat ver zuidwaarts het land in. Op vele lage, bolronde heuvels groeit niets dan lang gras en varens. Eigenlijke moerassen, dat is drassige, veenachtige gronden, heb ik nergens gezien.

De vorm der heuvels of bergen is tweërlei; het zijn ruggen als hooge dijken of op zich zelve staande hoopen met zeer steile wanden, en wel zoo, dat de helling in plaats van naar boven toe te nemen, daar vermindert, waardoor zij, boven het geboomte gezien, gelijken op hooge eilanden. Dichter bij ontwaart men, dat er groote brokken afgevallen en daardoor vertikale steilten van 100 tot 1000 vt. hoog ontstaan zijn. Blijkbaar zijn zij zamengesteld uit eene stof, die gemakkelijk vertikaal splijt en zoo zacht is, dat de gespleten stukken niet op zich zelve kunnen blijven staan. Nergens zag ik die naaldvormige of in zuilen gespleten rotsen van oude bergen, noch de steile wanden van eigenaardig aanzien of zich als ruïnes voordoende groepen van kalkrotsen. Alleen in de verte boven *Sintang*, om de Noord, zijn eenige heuvels van den bekenden vorm der eruptiekegels. Werkende vulkanen, zelfs aardbevingen zijn niet alleen hier, maar volgens berigten van menschen van *Koetei*, ook daar niet bekend en er is dus voor het tegenwoordige niets, wat de werking van een onderaardsch vuur verraaft, dan de warme en zwavelbronnen en deze laatsten worden nog alleen gevonden in eene streek rondom het noorder gedeelte van *Blitang*. Ook uitgewerkt hebbende vulkanen schijnen hier niet te wezen; op mijne vragen naar bergen met gaten of meren aan den top, heb ik van allen vernomen, aan dat zoodanigen door hen nooit gezien zijn; maar ik moet er bijvoegen, dat aan die antwoorden niet te veel vertrouwen geschonken mag worden, omdat de *Dajahs*, uit vrees voor geesten, vele bergen niet durven beklimmen.

Kalksteen schijnt hier geheel te ontbreken. Ik zelf heb nergens grond of steen gezien, die door acidum nitricum opbruist, behalve eenige stukjes witte, korrelige, niet zeer vaste stof, als druipsteen langs eenen steilen wand afhangende, bij *Lawan Kwari* (*Skadowu*), doch daarboven was geen op kalk gelijkende steen te vinden. De narigten, vooral genomen bij Chinezen en Boeginezen, die wel met kalk en het branden daarvan bekend zijn, hebben mij het gemis daaraan door de geheele landstreek doen kennen.

De delta van de *Kapoeas*, bevattende het grootste gedeelte van *Pontianak* en *Koeboe*, is aangeslibt land en overal waar de grond periodiek overstromd wordt, is hij met dat aanslibsel bedekt. Het bestaat uit klei

niets van de oevers of van den bodem zichtbaar. De geïsoleerde bergen en bergruggen in de bovenlanden schijnen veelal kalkbergen te zijn. Sommigen, zoo als de *Boekit Klam*, hebben groote holen met vogelnestjes.

---

en fijn zand, nu eens afgescheiden, dan weder vermengd en is veelal vruchtbaar en voor den rijstbouw zeer geschikt.

Daar onder of, waar het hooger is, onder eene dunne laag zwarte aarde, vindt men over het geheele land, de heuvels misschien uitgezonderd, eenen ouderen aanspoelingsgrond. Klei en kwartsrolsteenen zijn daarvan de hoofdbestanddeelen, maar de onderlinge verhouding van deze stoffen en de vermenging met vele andere mineralen doen groot verschil in het uiterlijk voorkomen ontstaan. Meestal is de klei door ijzeroxyde geel of roodachtig gekleurd; somtijds is zij echter geheel wit of, door inmenging van zwart zand of koolhoudende stof zwart; nu eens komen kwarts en andere rolsteenen in bedden voor en is de grond alleen met het houweel te bewerken, dan weder is er slechts met het vergrootglas eenig zand in te bespeuren; de rolsteenen hebben hier de grootte van kokosnoten en zijn slechts weinig afgerond, elders zijn zij verbrijzeld tot het fijnste zand. In deze gronden zijn zeer ongelijk verspreid, goud, diamanten, ijzererses, zwavelantimonium en verschillende andere mineralen, waaronder mij vooral in het oog gevallen zijn: roode steenen, die er uitzien als gebroken tegels en somtijds verspreid, doch meestal in horizontale lagen voorkomen; de regtopstaande lagen koolhoudend zand in de goudmijnen van *Tjempedeh*, die geheel tusschen goudgrond zijn ingesloten, alsmede de stukjes afgeronde steenkool in diamantmijnen, aan het riviertje *Ingis* boven *Sangouw* en in de goudmijnen in het *Sintangsche*. De dikte van de tzo laag of korst aangespoelden grond is zeer ongelijk, daar velen der kleine heuvels, die het golvend terrein uitmaken, er geheel uit bestaan, terwijl zij op andere plaatsen weggespoeld is of niet bestaan heeft. Het moet een bezinksel zijn van stroomend water, want de zwaarste stof, het goud, is meestal gelijkmatig door de massa verspreid en die stroom moet ongelijk in snelheid of van veranderlijke rigting geweest zijn, want men ziet bijv. in de goudmijnen zeer duidelijk horizontale lagen van verschillende samenstelling. Van welken kant die stroom en dus de aangespoelde grond gekomen is, valt niet te bepalen; zoo ik al door de meerdere grofheid van korrel van het goud boven *Sintang* tot de vooronderstelling kwam, dat hij eene westelijke rigting gehad heeft, werd dit weersproken door de groote, weinig afgeronde kwartsbrokken te *Tjempedeh*, dus om de west, in tegenstelling van het fijne zand uit de goudmijnen bij *Silat*.

Onder deze laag vindt men gronden en gesteenten van meerderen, doch

Velen der menigvuldige heuvels, welke bijna overal op eenigen afstand van de rivieren aangetroffen worden, bestaan uit eene buiten of bovenschors van 1 tot $1\frac{1}{2}$ voet zwarte vruchtbare aarde of soms van geel of witgrijs leem. Daaronder vindt men grof zand en lager keisteenen (kwarts), welke met eene witte of geelachtige aarde verbonden zijn. Het is in zoodanig terrein, dat het *stofgoud* gevonden wordt. De goud bevattende laag is van 12 tot 18 voet dik. Onder deze vindt men rood met wit gestreept leem. *Sekadow*, *Sintang* en *Silat* worden door de Chinesche gravers als de landen beschouwd, welke het rijkst aan dat metaal zijn.

Of de langs de *Kapoeas* gelegen landen ook koper en tin bevatten is nog onzeker. IJzer vindt men aan de *Seberoeang* (boven *Silat*), ook aan de *Katoengouw* en waarschijnlijk op vele andere plaatsen (16). *Antimonium* wordt in *Sangouw* aan

---

onderling weder verschillenden ouderdom. Fossile dieren of planten heb ik niet het geluk gehad te vinden en het is daarom moeijelijk den ouderdom met betrekking tot andere bekende gebergten te bepalen. Algemeen zijn de klei en zandsteen duidelijk geschicht en zoo zacht, dat vooral de eerste meestal tot den hoogwaterstand der rivier weggespoeld is en alleen de zandsteen gedeeltelijk is blijven staan en de heuvels en heuvelrijen vormt. De hoogst liggende of jongste formatie bestaat zelfs geheel uit vasten zandsteen, die op sommige plaatsen hard genoeg is om tot bouwsteen te kunnen dienen. De daaronder liggende lagen, afwisselend uit klei en zandsteen bestaande, zijn zeer kennelijk door het splijten van de laatste stof in kuben. Eene andere, lagere formatie onderscheidt zich door een magtige laag van oolithen klei van donkere kleur. Tusschen deze klei en zandsteen vindt men op verschillende plaatsen dunne vloten bitumineuse klei en steen- of bruinkolen. Te *Tajan* komt een gekristalliseerd gesteente, bestaande uit kwarts met kristallen van hoornblende, aan den dag en te *Ollah Lampong* ziet men eenige lage heuvels, die grootendeels zijn zamengesteld uit zeer weinig zamenhangende kwartsbrokken, met lagen van fijn geschilferde potloodhoudende talk. Boven deze laatste plaats tot *Salimbouw* bestaat de grond uit pijpjaarde, in meer of min zuiveren staat en ongeschicht. Ook hierin vindt men hier en daar eenige vloten bruinkolen.

(16) Yzeroxydehijdraat en ijzerpyriet worden overal in de klei van den ouderen aangespoelden grond gevonden, doch alleen de ijzererts van de *Seberoeang* wordt bewerkt.

de *Sekajam* (*Kamajan* en volgens sommigen ook aan de *Merenkiang*) en in *Sintang* aan de *Melawi* en waarschijnlijk ook aan de *Katoengouw* gevonden.

Diamanten schijnen in de bovenlanden van *Sangouw* en *Landak*, meer dan elders voorhanden te zijn. *Steenkolen* worden in *Boenoet* aan het riviertje *Mentibah*, een tak van de *Boenoet*, te *Djongkong* en *Salimbouw* dicht bij de hoofdplaats en volgens sommigen ook aan de *Melawi* (*Soengei Kroeap*) aangetroffen (17). *Zwavel* (*balirang bang*) wordt aan de *Sekajam* gevonden.

De *Katoengouw* levert slijpsteen; voor het bakken van metselsteenen is op vele plaatsen zeer goede klei-aarde voorhanden. Ruw aardewerk wordt bij *Sintang* (*Menjoerei*) en in het *Mandorsche* vervaardigd. Pijpaarde vindt men onder anderen aan de *Melawi* en op het eiland *Madjang* in de *Danau Seriang* en elders.

In *Sepouw* is eene zoutbron en in *Sintang* en elders op vele plaatsen heeft men kleine meertjes of plassen (*sepan*) met zilt water, hetwelk de herten en bantengs gaarne drinken. Warme zwavelbronnen aan de *Merenkiang* en *Blitang* en zoo men verzekert ook aan de *Katoengouw*, getuigen van vulkanische werking.

B. *Plantenrijk*. Voor den niet natuurkundigen reiziger is de physiognomie van het dal, dat de *Kapoeas* doorstroomt, buiten alle beschrijving eentoonig. Van de lage heuvelrijen, welke het op vele plaatsen netvormig doorkruisen, overziet men een onbegrensd, onafgebroken bosch, door hetwelk de hoofdriever en hare takken heen kronkelen en waarin men te vergeefs naar sporen zoekt van vroegere of latere kultuur, want de wijd en zijd verspreide wouingen der *Dajah's* en hunne *ladangs* (rijst-

---

(17) Bovendien aan de beneden *Melawi*, aan de *Kapoeas* even boven *Sintang*, een dag roeijens de rivier van *Blitang* op, enz. Die te *Salimbouw* zijn zeer goed, doch de dikste der gevondene lagen is slechts $1\frac{1}{2}$ voet; hier zijn gedurende korten tijd kolen ontgraven. Op de overige plaatsen zijn de kolen te slecht of de vlotten te dun en te diep liggende om aan ontginning te denken.

velden) blijven genoegzaam onzichtbaar en nergens treft men plekken aan, welke even als de sawah's of alang-alang-velden op Java, getuigen van de nijverheid der tegenwoordige bevolking of van den arbeid, in vroegere tijden tot ontginning van nu verlaten streken aangewend. Van Pontianak tot Poeloe Limboeng omzoomen rongastruiken den oever. Verder op stroomt de Kapoemas tusschen hooge stammen van dezelfde houtsoort, tusschen vijgenboomen, tegen wier donkergroen alleen de groote gele bloemen van de *djing* (*) of de paarsche bloementrossen van de *boengoe* afsteken. Zelden wordt het dicht geboomte afgebroken. Bamboe-halmen rijzen dan uit de tusschenruimten aan den waterkant op en nemen de plaats van verlaten woningen in. Op de Sekajam boven Paus vaart men tusschen bamboebosschen, waarvan bij hoogwater door den stroom geheele stoelen worden medegesleept, welke zich lager vast zetten en het aanzien krijgen van door menschen handen gevormde vloten. Boven Silat zijn de boorden van de Kapoemas beter bebouwd en vindt men op kleine afstanden ladangs. De menigvuldige bogten der rivier zijn er aan de binnenzijde met hoog gras (*koempai*) begroeid. Nog hooger op, bij Boenoet en in de Malo-rivier, hebben de oevers een geheel bijzonder en schilderachtig aanzien door de fijnvederige rottan, welke daar in grootere hoeveelheid dan elders tusschen het hooge geboomte opschiet. Aan de meren beneden Soehaid en Salimbouw, vooral op het eiland Madjang, treft men eenige kasuarinen (hier *roeboomen*) aan (18). Het doordringen in de bosschen wordt, vooral in de digter aan zee gelegen streken en aan de oevers der rivieren, door slingerplanten en stekelige rottan bemoeijelijkt. Meer binnenwaarts kan men onder het hoog geboomte ook zonder kapmes vooruit komen en dit gaat hier zelfs gemakkelijker dan op Java, waar de tusschenruimten meer door parasiten en

---

(*) Te Pontianak, *Simpoer laki*.

(18) Deze vindt men op vele andere plaatsen waar de grond laag en sandig is.

lage gewassen versperd zijn. Verlaten ladangs zijn spoedig met varens en melastomen (*tjenkodoh*), zeer zelden met alang alang. (hier *lalang*) overdekt; daarboven verheffen zich de half verkoolde stammen, welke bij het afbranden der bosschen zijn overeind gebleven. Waar *niboengs* de kruinen tusschen het donkerder groen uitsteken, duiden zij langs de *Sekajam* de nabijheid van Dajahsche graven aan. Andere palmen, zooals de *aren* (hier *nauh*) en klapperboomen (19) vindt men slechts in gering aantal bij de hoofdplaatsen en zelden in de Dajahsche kampongs.

Velen der schoonste, op *Java* en elders in den Archipel zeer gewone, boomen, bijv. de tamarinde, worden op de westkust geheel gemist. Het zeestrand is met *nipa* en *rhizophoren* omboord.

Onder de nuttigste gewassen, welke de bosschen van *Borneo* zonder kultuur opleveren, behoort de sagopalm, welke bij slechte oogsten en gemis van rijst aan een groot gedeelte der bevolking tot voedsel strekt. Waar de ware sago ontbreekt, wordt een dergelijk meel bereid uit de *roenoet*, welke naar de *niboeng* moet gelijken; de *kadjatouw*, ook eene palmsoort met doornen en geribd; de *aping*, welke veel overeenkomst moet hebben met de *lontar* en ook met de *nauh* of *arenpalm*. De Dajah's voeden zich daarenboven in tijden van gebrek met vele wilde wortels en kruiden, zooals de jonge *rottan*, varens, enz.

Als boter wordt tot braden gebruik gemaakt van de vetachtige zelfstandigheid, welke uit de vrucht van de *kawan* of *tengkawan* getrokken en ook in de lamp gebrand wordt. Zij wordt in vaatjes van boomschors of in bamboeleden gegoten, heeft de kleur van zwavel en kan lang bewaard worden (20).

---

(19) De klapperboom wil boven niet groeijen. Aan het zeestrand vindt men uitgestrekte klapperbosschen, meestal door Boeginczen aangelegd; de vrucht wordt naar boven en zelfs naar *Java* gevoerd.

(20) De vrucht gelijkt eenigzins op eene amandel met zeer dikke schil

Van de *tengkawan* zijn vele soorten, welke volgens de inlanders in bloem, blad en vrucht verschillen.

De voornaamste soorten zijn: de *tengkawan lajar*, *tenkawan ondjeng*, *tengkawan triboeh*, *tengkawan rabeh*, *tengkawan toengkoel*, *tengkawan mandjauw*, *tengkawan babi* en meer andere. Deze boomen groeijen welig in het wilde en zijn zoo menigvuldig, dat ze niet zelden tot balken voor vlotten of tot timmerhout gebruikt worden. Zij komen te *Pontianak* niet voor, maar zijn hooger op overal aanwezig.

Kastanje-boomen (*barangan*) worden in de bovenlanden gevonden, maar de vrucht is klein en wordt niet, zooals in de berglanden van *Java*, tot voedsel gebruikt.

Van de bladen van eenen hoog opschietenden boom, hier gambierboom genoemd, wordt voornamelijk in *Meliouw* gambier gekookt, welke meer gewild is dan de Riouwsche.

Wilde notenmuskaatboomen (*pinang bari*) vindt men overal in de bosschen. De noot wordt soms gebruikt om er kaarsen van te maken, maar heeft aromatischen geur noch smaak.

De zee levert agar-agar op.

Onder de soorten van timmerhout is het zoogenaamde ijzerhout (*kajoe belian* of *tebelian*) het hardste en duurzaamste. Te *Pontianak* wordt het niet gevonden, maar in *Landak*, *Tajan* en hooger op overal. Het schijnt eenen lagen grond te beminnen en komt ook te *Bandjer* (onder den naam van *kajoe oelin*) en op de oostkust van *Sumatra*, maar niet op *Java* voor. Het wordt meest gebruikt voor stijlen en sirappen waartoe het zich goed splijten laat; weer en wind hebben er weinig invloed op en het is nog duurzamer dan het djattihout, het-

---

en is in Mei of Junij rijp. De bereiding van de olie is vrij omslagtig en duurt circa 2 maanden. Nadat de noot of vrucht eenen geruimen tijd in den grond en in water heeft gelegen om de schil te doen rotten, wordt zij gestampt en geschild en daarna de fijn gemaakte pit in eenen zak van boombast geperst tusschen twee blokken hout, die met keggen aangeslagen worden. Het uitvloeiende vocht wordt in bamboezen kokers opgevangen en verkrijgt spoedig de kleur en hardheid van boter.

welk op *Borneo* gemist wordt, maar het is minder buigzaam en breekt en splintert ligt. In zeewater en aan de monding der rivieren wordt het, niettegenstaande zijne vastheid, even als andere houtsoorten door de *kapang* aangetast. De inlanders tellen drie soorten van ijzerhout, welke geene verschillende species daarstellen, maar wier eenigste verschil bestaat in den meerderen of minderen ouderdom van het gevelde hout. Het wordt uitgevoerd naar *China*.

Het *kajoe tmesoe* staat in duurzaamheid weinig beneden het ijzerhout en wordt tot bouwen van huizen gebezigd, zoowel tot stijlen als tot vloeren en wanden.

Het *kawi*, elders *bangean* genaamd, is harsachtig en geeft mede zeer goed werkhout. Voorts heeft men het *medang smat*, *merbouw*, *tekam*, *kladan*, enz.

Voor prauwen worden de drie laatstgenoemde houtsoorten en voor kleine sampans ook het *penjouw* bij voorkeur gebruikt. Als het doelmatigste voor de schacht van pieken beschouwt men het *kajoe raboet* en *garoe boewaja*, welke vooral in de bosschen van *Sintang* voorkomen. Ebbenhout (*kajoe arang*) heeft men in de bovenlanden, maar vooral in *Koeboe*.

Het in den handel met *China* zoo gezochte *kajoe gaharoe* en *kajoe lakka* wordt ook voornamelijk in het Koeboesche gevonden.

Een der belangrijkste produkten is de rottan (*oewi*). De beste (*rottan segah*) groeit langs de *Melawi* (21). Die van *Boenoet* is minder goed maar wordt in groote hoeveelheid af-

---

(21) Deze is zeer dun en kan als touw gebogen worden. Men rekent daarvan 100 in een bos die de dikte heeft van 38 à 40 rottans van de *Boven-Kapoeas*. Een bos is circa 7 katti's. De *rottan segah* komt voor op lage gronden en moet niet verward worden met de *rottan segah ajer*, die bijna in het water groeit en zeer broos is. Onder de vele andere soorten trekt spoedig de opmerkzaamheid de *rottan semabos* door het geven van een eentoonig geluid. 's Nachts in het bosch maakt dat geluid, gepaard aan dat van de menigte kikvorschen, die bijna als honden blaffen, eenen onbeschrijfelijk treurigen indruk.

gevoerd; het is een aanzienlijk handelsartikel. Van de vrucht eener soort van rottan wordt het drakenbloed (*djernang*) bereid. Het wordt voor minder goed gehouden dan dat van *Bandjer*.

De op *Java* tot alles gebruikt wordende bamboe (*boeloe*) is hier minder algemeen. Te *Pontianak* wordt deze in het geheel niet, en boven slechts weinig aangetroffen. De uitgestrekte bamboeboschen zijn aan de *Sekajam*.

De bast van den *bintangor* dient ter bekleeding der huiswanden. Die boom wordt te *Pontianak* niet of zelden aangetroffen en wie geene planken betalen kan, behelpt zich daar met de aanéengereggen nipabladen, welke aan het strand in overvloed voorkomen.

Inzonderheid dient nog melding gemaakt te worden van den *terap* of *kapoeva*. De *Dajah's* kloppen den bast van dezen boom en bereiden daaruit eene soort van bruin of wit doek, hetwelk tot *tjawats*, hoofddoeken en baaitjes gebruikt wordt. Van den *lembeh-bast* worden in *Landak* grove draden gedraaid, waarvan kleedjes gemaakt worden.

Uit de zeer talrijke vijgenboomen zou eene aanzienlijke hoeveelheid elastieke gom getrokken kunnen worden. De inlanders maken er, voor zooveel ik weet, geen ander gebruik van dan tot omkleeding van de kloppers, waarmede de gongs en *tawatawa's* geslagen worden.

Vele boomen geven hars (*dammar*), welke door de *Dajah's* en Maleijers fijn gestampt en in een oepblad gerold, tot verlichting gebrand wordt. De witte doorschijnende hars (*dammar mata koetjing*) wordt naar *Java* uitgevoerd en bij het batikken gebruikt.

De *minjak kroïn*, welke even als de *dammar* door inkerving van eenen hoogstammigen boom verkregen wordt, vervangt het pik bij het breeuwen. (22)

---

(22) Daartoe wordt deze olie met *dammar* (hars) gekookt tot de dikte van teer en dan met *kapas* tot breeuwen gebruikt.

De olie van de pit van den *kelaki* wordt gebruikt tot branden en ook in de lamp gebrand.

De *toegan* en *sindoer* leveren door insnijding eene geschikte olie op tot aanmaking van verw.

Aan geneeskundige planten ontbreekt het waarschijnlijk in de bosschen van *Borneo* niet, maar de *Dajah's* noch de *Maleijers* schijnen veel kennis van hare krachten te bezitten. Zij zijn in het algemeen veel minder met het plantenrijk bekend dan de *Javanen*.

De *kamfer*, welke in *Broenai* voorkomt, is op de westkust onbekend. Het vergif (*ipoh*) waarmede de *Dajah's* de pijltjes hunner blaasroeren voorzien, is waarschijnlijk afkomstig van eene soort van *antsjar*. Van de bedwelmende *katjoeboeng* (*Datura*) bedienen de gaauwdieven zich hier even als elders om hem, dien ze bestelen willen, in slaap te doen vallen. Voor het vee is door de natuur op *Borneo* minder gezorgd dan voor den mensch. Het gras is slecht en natuurlijke weiden, welke op *Java* zoo uitgestrekt en zoo menigvuldig zijn, heb ik nergens gezien.

C. *Dierenrijk*. De oevers van de *Kapoeas* schijnen zoowel door dieren als door menschen slecht bevolkt te zijn (23). Alleen apen worden in groote verscheidenheid en groot aantal aangetroffen. Men vindt er den *orang oetan*, den langarmigen *kalampiouw* (*wauwau*), den zwarten *siaman*, den *bintangan* of neusaap, den *keras* (gewone aap), den *broh* (Lampongsche aap) en waarschijnlijk nog anderen. Voorts heeft men den stenops (*koeng kang*), den kleinen Maleischen beer, otters, civetkatten

---

(23) Niet alleen aan de oevers der rivier, maar overal in het bosch treft de geringe hoeveelheid dieren. Ik heb geen' enklen vlin der gezien en de grond, die op *Java* bijv. met insecten van allerlei soort als bedekt is, scheen hier geheel te behooren aan mieren van meer dan een duim lengte. Daarentegen zijn de rivieren, ten minste in den droogen tijd, overbevolkt; letterlijk kon men op sommige plaatsen de visschen met een gewoon netje scheppen.

(*tangaloeng*), tijgerkatten (in *Sangouw*, *kasoei* en in *Sintang*, *engkoelouw*, door de Maleijers *rimo wakkar* genaamd), kleine bruingroene eekhoortjes (*toepai*) en een tweemaal grootere soort (*sabang*) bruin met eene zwarte streep over den rug en witten buik, ratten en muizen in menigte en daaronder zeer kleine, welke de padivelden verwoesten door de halmen even boven den grond af te knagen; eetbare, geschubde, zoogenaamde miereneters (*tenggiling*), stekelvarkens, kleine en groote vledermuizen (*kaloewan* en *klawar*), wilde varkens, herten (*roessa*), kidangs en kantjils, wilde stieren (*bantengs*) vooral in *Sangouw*, *Sintang* en *Silat*, rood met witte broeken en ook geel en grijsachtig.

Maar men vindt er noch groote tijgers, noch olifanten, noch rhinocerossen, welke laatsten in *Kottaringin* en *Broenai* voorkomen, noch ook paarden. Rundvee en buffels zijn zeer schaars. Rundvee wordt alleen te *Pontianak* en *Landak* aangetroffen (24). Buffels heeft men te *Pontianak*, *Landak*, *Sekadouw*, *Sintang* en *Silat*; beiden worden alleen door de vorsten aangehouden; ze loopen zonder eenige verzorging in het wild. Geiten zijn ook zeldzaam. Katten vindt men overal; honden en varkens bij de Dajah's en Chinezen.

De verharde zelfstandigheid in de gedaante van groenachtige of bruine keisteenen, welke in het ligchaam van sommige zoogdieren, vooral apen en stekelvarkens gevonden wordt (*bezoürsteen*, *geliga*) maakt een artikel van binnen- en ook van buitenlandschen handel uit.

Onder de roofvogels is de kuikendief (*lang*) een der grootsten. Hij is bij de Dajah's bijzonder geacht en een der meest geraadpleegde vogels. Papagaaijen heb ik maar zelden gezien. *Kakatoea's* zijn er in het geheel niet. Menigvuldig is de *lalan* (rhinocerosvogel) met zijnen gehelmden bek. Kippen worden algemeen door de Dajah's en Maleijers gekweekt. Van wilde hoenders heb ik 3 of 4 soorten aangetroffen, behalve nog eene

---

(24) Te *Silat* heeft de pangeran SOERIA eenig rundvee.

soort van patrijs. Paauwen zijn er niet, maar daarentegen heeft men vele argusfesanten (*roewei*) met wier vederen de Dajah's zich opschikken. Duiven zijn er in verschillende soorten. Gansen worden in het geheel niet en eenden slechts in geringe hoeveelheden aangehouden; een enkele keer heb ik kleine wilde eendvogels gezien. Reigers en snippen vindt men overal en in groot aantal.

De zee langs de kust en de rivieren zijn rijk aan visschen. Men vindt onder de zeevisschen de meeste soorten terug, welke op Java gezocht zijn en nog verscheidene andere goede soorten. Onder de riviervisschen is de *djilawat* een der meest beroemde; deze heeft eene lengte van 3 tot 4½ voet en is zeer vet (25). De *goerami* en nog eenige op Java gewone verscheidenheden worden hier niet of zeer zelden aangetroffen, maar door anderen vervangen. Krabben, garnalen, oesters en mosselen zijn bijna dagelijks te verkrijgen. Ook schildpadden zijn niet zeldzaam. Tripang wordt weinig of niet gevonden.

Een klein maar zeer schadelijk schaaldier, hetwelk zich in zee en aan de monding der rivier ophoudt, is de *kapang* (*Teredo*), die zich in de vaartuigen en het paalwerk nestelt en ze geheel vernielt. Krokodillen zijn zeer menigvuldig en gaan de rivieren op tot ver boven *Boenoet*. Ook Leguanen zijn er veel.

Zeer talrijke zwermen van bijen houden zich in de bosschen in de bovenlanden en langs het zeestrand op. Muggen zijn op en langs de rivieren zeer lastig, even als eene soort van paardenvlieg (*pikat*) en eene soort van kleine vliegjes (*pegingat*), welke in de zijtakken van de *Kapoeas* wordt aangetroffen.

§ 7. *Verdeeling*. De uitgestrektheid lands, gelegen binnen het stroomgebied van de *Kapoeas*, is verdeeld in onderscheidene

---

(25) Een kleinere visch, *Biawan* genaamd, wordt in *Salimbouw* en *Secheid* en in de meren met aflopend water in overgrootte menigte gevangen om de kuit, die gezouten een voornaam handelsartikel is en tot zelfs buitenlands verzonden wordt. Bij de rijst is het eene hartelijke toespis, doch zeer ongezond bij onmatig gebruik.

kleine rijkjes, welker natuurlijke en politieke grenzen nagenoeg overeenkomen. De oorspronkelijke bevolking woont aan of in de nabijheid der rivieren, welke hare uitwatering hebben in de *Kapoeas*; elk der bovenlandsche staatjes bestaat uit het stroomgebied van eene of meer dezer rivieren en heeft tot grenzen de waterscheiding tusschen de verschillende armen der hoofdrivieren. De grenzen zijn overigens zelden juist politisch bepaald, hetwelk ook daaraan toe te schrijven is, dat ze het verst van de rivieren gelegen en derhalve het minst bevolkt zijn, zoodat de grenzen geene of geringe waarde hebben en men zich weinig bekommert, wat meer of wat minder onbebouwd land te bezitten. De binnenlandsche vorsten rekenen dan ook de meerdere of mindere belangrijkheid van hunne landjes, niet naar de uitgestrektheid van het terrein, maar naar het aantal Dajah's dat hun gehoorzaamt en wanneer men hen vraagt hoe groot hun gebied is, antwoorden zij, dat die en die rivieren hun toebehooren en dat zij ook vele Dajah's hebben.

De volgende rijkjes bestaan thans langs de *Kapoeas*, van w. naar o. tellende:

1°. *Pontianak* aan drie mondingen van de *Kapoeas*, de *Pontianak*, de *Poengoer* en de *Mambawang*.

Grenzen: ten n. met *Mampawa*, de *Soengei Pinjoe* en verder de heuvels, aan welke de Chinesche tot *Mandor* behoorende kampongs *Baroe* en *Bamei* liggen, tot aan den *Boekit Bato*. Ten o. met *Landak*, de *Soengei Terap* en met *Tajan* de *Soengei Rangkang*. Ten z. met *Meliouw* en *Koeboe*, de *Kapoeas*, de *Ollah besar* en vervolgens eene rechte lijn tot aan de bogt, welke beneden *Tandjong Boerong* ligt.

Onder *Pontianak* wordt *Mandor* begrepen, hetwelk inderdaad een op zich zelf staand Chineesch staatje is. Van *Pontianak* wordt het gescheiden door de *Pontianak* en de *Landaksche* rivieren.

2°. *Koeboe* aan de *Kwalla Koeboe*, een gedeelte van de *Kapoeas-delta*, bestaat uit talrijke eilandjes, welke door zeer breede rivieren van elkander gescheiden zijn.

Grenzen: ten n. met *Pontianak*, de *Pontianak-rivier* van

af de *Simpang dawah* tot de *Ollah besar* en vervolgens eene rechte lijn tot de bogt beneden *Tandjong Boerong*. Ten o. met *Simpang*: de *Simpang dawah* en *Simpang lidah* tot aan de *Kwalla Majah* (hetgeen echter door *Simpang* betwist wordt). Ten z. en w. de zee.

- 3°. *Landak* benoorden de *Kapoeas*, omvat het grootste gedeelte van het stroomgebied der rivier van *Landak*.
Grenzen: ten n. met *Sangouw*, de bergen *Mioet*, *Sibala*, *Siapa*, *Satap* en *Bentoeang*. Ten o. met *Tajan*, de *Tiang Kandang* en van daar eene bijna rechte lijn tot *Boenan*. Ten z. met *Pontianak*, van de overzijde van de *Kwalla Terap*, eene lijn in n.o. rigting tot aan de grens van *Tajan*. Ten w. met *Mandor*, *Mampawa* en *Sambas*, de *Kwalla Terap* en vervolgens eene lijn over de bergen *Ringo*, *Sapa*, *Penjoeboengan* en *Seboeroe* (bij kampong *Majoen*).
- 4°. *Tajan* omvat het land benoorden de *Kapoeas*, hetwelk door de *Tajan* en hare armen, en door de *Tjempedeh* doorstroomd wordt.
Grenzen: ten o. met *Meliouw*, de *Matoeboeri* en met *Sangouw*, de waterscheiding tusschen de takken der *Tajan* en *Sekajam*. Ten z. met *Meliouw*, de *Kapoeas* en van de bovenlanden der *Matoeboeri* eene rechte lijn oostwaarts tot aan de grens van *Sangouw*. Ten w. met *Landak*, de *Tiang Kandang* en verder eene rechte lijn tot *Boenan*.
- 5°. *Meliouw* bezuiden en voor een klein gedeelte benoorden de *Kapoeas*, aan de rivieren *Bloengei*, *Meliouw*, *Amboewan* en *Bojan*.
Grenzen: ten n. met *Pontianak* en *Tajan*, de *Kapoeas* van de *Simpang Dawah* tot de *Matoeboeri* en van de bovenlanden dezer rivier eene rechte lijn tot *Sangouw*. Ten o. met *Sangouw*, de *Bojan*, welke nog aan *Meliouw* behoort. Ten z. *Simpang (Kwallan)*. Ten w. de *Simpang Dawah* (26).
- 6°. *Sangouw* strekt zich benoorden de *Kapoeas* aan beide oevers der *Sekajam* uit en tot hetzelfde behoort nog eene

---

(26) *Bloengei* vormt nu een onafhankelijk staatje.